

KRALJ BESANIH

Čarls Simić je jedan od naših najčuvenijih pesnika. Dobitnik je Pulicerove nagrade, Makartur stipendije, Nagrade „Volas Stivens”, Medalje „Robert Frost”, Međunarodne književne nagrade „Zbignjev Herbert” i imao je titulu *poeta laureatus* SAD. U njegovom osobenom poetskom stilu upečatljivi su jednostavnost, prividna svakodnevnost, sleganje ramenima i zbunjenost pred anomalijama života. Najčešće je to dobronamerno sleganje ramenima, iako postoje trenuci u kojima prodire surovost, zajedno s istočnoevropskim prepoznavanjem istorijske tragedije, kao što i dolikuje „osobi koja je imala zlu sreću da je bombarduju i nacisti i Saveznici”.

Posle smrti Marka Strenda, Golveja Kinvela, Keneta Koha i Maksin Kumin, Čarls Simić je među poslednjim preostalim članovima čudesne generacije pisaca rođenih pre 1940, koja je toliko doprinela tome da se američkoj poeziji vrati stara snaga. *Ludak* (*The Lunatic*), njegova poslednja zbirka stihova, trideset i šesta je po redu. U isto vreme, njegov izdavač Eko mu je objavio knjigu *Život slika – izabrana proza* (*The Life of Images: Selected Prose*), koja sadrži najbolje eseje iz prethodnih šest knjiga proze, potvrđujući tako da je ne samo jedan od najelegantnijih pesnika nego i osebužno privlačan, izrazito razborit američki esejista.

O Simićevom životu osnovne činjenice saznajemo upravo kroz njegovu prozu. Rodio se 1938. i odrastao je u Beogradu tokom rata. „[M]ada sam i dete prošlosti. Video sam svojim očima tenkove, gomile leševa i ljude obešene o bandere” (Simić, 1995: 28).¹ Ipak, za svoje detinjstvo misli da je bilo srećno, pošto je bio previše naivan da bi zamislio neko drugačije. Ali posle rata je situacija postala gora: nestašice hrane, ljudi su prodavali sve što su mogli da bi se prehranili. Za vreme rata i posle njega, otac je bio razdvojen od porodice, a majka je pokušavala da prokrijumčari Čarlsa i njegovog brata u Austriju kako bi mu se pridružili. Kada ih je zaustavio britanski pukovnik i zatražio pasoše, majka mu je odgovorila: „Da smo imali pasoše, vozili bismo se kušet-kolima.” Vratili su ih u Beograd i tek su 1954, kada je Čarls napunio šesnaest godina, emigrirali u SAD i nastanili se u Čikagu.

Oca od koga je bio razdvojen deset godina Simić nežno portretiše, predstavljajući ga kao svog uzora – bio je tolerantan i bezbrižan čovek koji je voleo dobru hranu i muziku, lepe žene i filozofiju, nije video smisla u institucionalizovanoj religiji, ali je voleo da posećuje bogoslužbene hramove. (Prema majci je manje blagonaklon, koja je nešto između dive i hipohondra.) Kada su mu se roditelji razišli, Simić je otišao od kuće, pohađao je večernja predavanja na Univerzitetu u Čikagu, dok je danju radio za *Chicago Sun-Times*.

¹ Tamo gde su bili dostupni, uvršteni su postojeći prevodi citiranih mesta, uz nekoliko izuzetaka gde im je manjkalo preciznosti. Ukoliko uz citate ne stoji referenca, pripadaju prevodiocu teksta. (*Prim. prev.*)

Na početku su ga privlačili nadrealizam i kolaži Maksa Ernsta. Čitav život, pateći od nesаницe, filozofiju je čitao noću u potrazi za širim, skrivenim značenjima egzistencije. Draga mu je bila Vitgenštajnova misao: „Nije toliko misteriozno *kako* stvari postoje na ovom svetu već sama činjenica da on postoji” (Simić, 2006: 294).

Jednog zimskog dana u Čikagu, kao grom iz vedrog neba ga je pogodila ta neverovatna činjenica da svet postoji, i da je on u njemu. Preselio se u Njujork, gde je stanovao u ćumezu od hotela, diplomirao je na koledžu i noćima je slušao bluz i čitao filozofiju koju je počeo da spaja s novootkrivenim zanimanjem za poeziju:

Užitak filozofije je užitak redukcije – epifanija nagoveštaja složenih stvari u nekoliko reči. I poezija i filozofija, na primer, tiču se bića. Šta je lirski poezija, reći će neko, ako ne ponovno oživljavanje iskustva bića. U oba slučaja, one ga svode na njegovu suštinu, da bi iskazale neizrecivo i pustile istinu bića da zasija u punom sjaju. (2006: 299)

Ovde stižemo do jednog od paradoksa u njegovim esejima: s jedne strane, imamo posvećenost intelektu u najartikulisanim vidu, čitanju svih knjiga iz biblioteke, čemu su po njegovim rečima sklona „emigrantska deca” (Simić, 2021: 16), nesigurna i u većinom nastojanju da prestignu ostale; sa druge strane, insistiranje na svemu što ostaje „neizgovorljivo”, na nesposobnosti jezika da oda priznanje „trenutku uzvišene svesti” (Simić, 2016: 104). Polemišući jednom prilikom sa prijateljem koji je tvrdio da „Ono što se može iskazati, ne može se zamisliti [...] promrmljao sam nešto o tišini koja je jezik svesti...” (2006: 295). Simićeva karakteristika je upravo to što sebe ne prikazuje kao uvežbanog intelektualca već kao nesigurnog mislioca kome izleti na brzinu sklepani koan. S odobravanjem citira Gilberta Sorentina da „u trenutku kada pisac shvati da nema ideje, on je postao umetnik”.

Šta bi onda trebalo da zameni mišljenje i ideje? Kultivacija strahopoštovanja. Priznavši da ne veruje u boga, Simić ipak prepoznaje duhovni poriv da pronade skriveno značenje u fizičkom svetu. „Strahopoštovanje je moja religija, a misterija njena crkva”, izjavljuje on. U poeziji, to ponekad vodi do preterane upotrebe začuđenosti koja se graniči sa lažnom naivnošću. Jedan od načina na koji priziva misteriozno jeste otvaranje prema slučajnosti, omiljenoj taktici nadrealista. „Neki se mole Bogu. Ja se molim da mi se pruži prilika i pokaže put iz ovog zatvora, koji zovem samim sobom.”

Opet, pretvarajući se da je amater, kaže da prilikom pisanja poezije čovek uglavnom nema predstavu šta radi. Reči na stranici vode ljubav poput muva usred leta, a pesnik je samo zamišljeni posmatrač. Poesma je rezultat slučajnosti koliko i namere. Možda i više.

Među pesnicima je opšte mesto da se kaže: „Poesma je pametnija od mene. Idem sada kuda je želela da pođem.” Možda je to istina, ali Simić je istovremeno previše lucidan i pristupačan, preveliki zanatlija da bi dozvolio da ga slučajnost tek tako savlada. „Čitavo moje iskustvo [...] sastoji se od potčinjavanja slučaju da bi se on zavarao” (Simić, 1995: 23). Priznaje da njime upravlja njegov svesni um: „Reputacija nesvesnog kao beskrajnog izvora poezije je zastarela” (1995: 22).

Dodatno komplikujući svoju estetiku, Simić kaže: „Svaka istinska poezija po mom je gledištu antipoezija.” Iako odbija da obrazloži ovaj aforizam, na drugom mestu navodi Nikanora Paru, izvanrednog čileanskog autora *Pesama i antipesama*. Takođe se prisećamo i komentara Volasa Stivensa u predgovoru *Sabranim pesmama* Vilijama Karlosa Vilijamsa. „Antipoetika je ona istina, ona stvarnost prema kojoj svi mi večito bežimo.” Za Simića, antipoetika takođe podrazumeva prihvatanje saveta čikaških intelektualaca iz radničke klase koje je upoznao:

Bio sam potpuno spreman da nabacim engleski tvid sa kožnim zakrpama na laktovima i da pušim lulu, ali to mi nisu dozvolili: „Seti se odakle si, mali”, stalno su me podsećali. Nema sumnje da su me provalili. Zahvaljujući njima, uspeo sam da se oduprem svom prirodnom porivu da postanem „lažnjak”. (2006: 124–125)

Simićev poetski metod je ostao prilično dosledan u poslednjih četrdeset godina. „Moj napor za razumevanjem je večito kruženje oko nekoliko opsesivnih slika”, napisao je. Jezik mu je jednostavan i kolokvijalan, bez gustog tkanja, sa blagim evropskim akcentom. Moglo bi se pasti u iskušenje i pretpostaviti da mu je dikcija, kao imigrantu kome je engleski drugi jezik, svedena i obična – iako je prelazak na engleski imao suprotan efekat kod Konrada i Nabokova, odvevši ih ka baroknoj razbokorenosti izraza. Štaviše, i Simićeva proza pokazuje širinu jezičkog leksikona i raznolikost sintakse, tako da se mora zaključiti kako je izbor svedenog manira u poetskom izražavanju visoko intencionalan. Jer ako su „reči osiromašenje”, kao što tvrdi, čemu onda raskošan rečnik? Približavanje govoru svakodnevnice takođe ukazuje i na izvesno svrstavanje uz Vilijama Karlosa Vilijamsa i njegovu stranu u modernoj američkoj poeziji.

Simićeve pesme se odlikuju zajedljivim, bespomoćnim tonom čuđenja nad svakodnevicom i ushićenim problescima humora, kao i povremeno bizarnim preokretima: prijateljska svakodnevica može iznenada da se pomračí, da posvedoči nekoj surovosti ili nasilju. Iako nisu strogo metričke, pesme pokazuju izvanrednu ritmičnost u stihovima, tako da čak i kad se jezik graniči sa prozom, nikada ne gubimo iz vida da čitamo poeziju. Strofe su mu strogo konstruisane, sa stihovima iste dužine i toka u kojima se bez prepreka spajaju preneseni završetak jedne i početak druge rečenice.

Iako je Simić upoređivao poeziju Emili Dickinson sa kineskim kutijama, izgleda da ga je na ovo rektangularno nadahnuće uputilo upravo interesovanje za Džozefa Kornela. Kornel je (koliko god se opirao etiketi nadrealiste) pravio spojeve od neobičnih elemenata. Kornelovu kutiju Simić upoređuje s mestom u kojem se spoljašnje i unutrašnje stvarnosti susreću na uskoj pozornici... Kutije me zapravo podsećaju na pesme u najhermetičnijem obliku. Imaginativno bavljenje njima liči na lavirint metafora o šahovskoj tabli nekog simbolističkog pesnika. Idealna kutija je kao nerešivi šahovski problem u kojem je posle duge i zamršene igre preostalo samo nekoliko figura i čije rešenje može da usledi posle jednog ili dva poteza, ili je zauvek nedostižno.

Simićeve vlastite varljive pesničke kompozicije, obično između osam i šesnaest kratkih stihova, sa pregršt slika, metrički su precizno odmerene kutije, koje po značenju izgledaju prozirno, ali je nemoguće da se na silu otvore.

U poslednjoj zbirci poezije *Ludak*, izuzmemo li naslov, manje je ludačkog ili grotesknog, a više tihog iščekivanja kraja. Uobičajena situacija zatiče pesnika na krevetu, „nekrunisanog kralja besanih” (Simić, 2017: 13) kako ne može da zaspi. Njegove noćne misli vrludaju unaokolo, vodeći ga kroz niz zamišljenih scena sve do groblja. Pesmu „Nažvr-ljano u mraku” (“Scribbled in the Dark”) započinje stihovima:

*Uspravio se napet
Kao puška
U krevetu,*

*Prenut
Mišlju
O svojoj smrti.
(2017: 82)*

U tim noćnim nema ničeg posebno morbidnog već prosto stoje priznanja o tome šta verovatno može da zadesi ostarelog autora. Druga pesma se završava stihovima:

*[...] Čujem mešanje špila karata,
Ali kad se, prenut, okrenem
Samo je jedna leptirica na prozorskoj mreži,
Njen mozak, kô i moj, suviše naelektrisan da bi zaspala.
(2017: 60)*

On i leptirica su čvrsto povezani trzajima nesanice; već sama ta izlizanost materijal je za komediju. Druge pesme kao da izvire iz omamljenosti posle prekinutog dremeža u letnje popodne. Žudnja se retko nameće u sadašnjosti, ali kao kod Kavačija dolazi u posetu u vidu prizvane uspomene:

PRIČE

*Pošto sve stvari pišu svoje priče
Bez obzira na to koliko skromne bile
Svet je jedna velika knjiga
Otvorena na različitoj stranici,
U zavisnosti od doba dana,*

*Gde možeš pročitati, ako to zaželiš,
Priču jednog sunčevog zraka,
Kako je u zatišju popodneva*

*Pronašao davno izgubljeno dugme
Ispod jedne stolice u ćošku,*

*Ono sićušno, crno, zašiveno
Na pozadini njene crne haljine
Koje te je jednom zamolila da zakopčaš,
Dok si joj ljubio vrat
I pipao grudi.*

(2017: 19)

U ovih sedamdeset pesama kruži prilično ograničen skup reči: svetlo, list, misao, drveće, noć, buve, ptica, ogledalo, karte, groblje, sneg, golubovi, grudi, vatromet, starac, starica. Ove izraze Simić meša kao da sledi neku nadrealističku igru slučajnosti, s takvim rezultatom da knjiga ima čvrsto, unutrašnje središte oko kojeg se okreće. Može izgledati kao da iznova piše istu pesmu, ali nas onda nagli preokret odvede do iznenađujućeg mesta.

TAKO RANO IZJUTRA

*Mučno mi je videti staricu kako se uzrujava
Zbog šačice sitniša pred trgovinom –
Brzo je zaboravim kad me vlastita žalost
Ponovo nađe – prijatelj na samrti
I sećanje na noć provedenu zajedno.*

*Toliko sam ljubavi imao u srcu nakon toga,
Da sam mogao nag istrčati na ulicu
Uveren da bi svako koga sretnem razumeo
Moju ludost i potrebu da im saopštim
Da je život i surov i lep,*

*Al' ipak nisam – uprkos uverljivim dokazima:
Vrani pognutoj nad mrtvom vevericom na cesti,
Žbun jorgovana što cvetaše u nekom dvorištu,
I prizoru psa puštenog s lanca
Koji premeće po susedovoj kanti za smeće.*

(2017: 56)

Posle erotskog ushita, uvek postoji neki pas koji rije po komšijinom smeću da nas podseti na samozaokupljenu ravnodušnost naših saputnika. Odsustvo ekstravagantnih izraza je zdravo. Da li bismo ovo mogli smatrati nusproizvodom poznog stila? Pozni stil nekih modernih pesnika (kao što su Boris Pasternak i Euđenio Montale) kreće se ka direktnom izrazu, kao da više ne osećaju potrebu da svoju poetsku autentičnost prikazuju

metaforičkom inventivnošću. Simiću nikad nisu presahle slike prizivanja, ali sada se čini da one proleću pred njegovim nesaničarskim očima bez potrebe za krupnijom poentom. Pesma može da započne usred monologa („A evo i naše Glavne ulice / Koja izgleda kao / Napušteni filmski set / Čiji je režiser / Ostao bez novca i ideja” [2017: 72]) ili da se naglo završi, poput one o zlatnoj ribici bačenoj u kišnu baricu, uzgrednim „Da, sirota ribica” (2017: 66).

U svojim esejima, od kojih se mnogi ovde objavljuju po prvi put, čujemo drugačiji glas, glas intelektualca kosmopolite, univerzitetskog profesora i *raisonneur*-a. Njihov tematski raspon je impresivan, od vizuelnih umetnosti, bluza, džeza, hrane, politike i gradova do svih tipova književnosti. Tek pokatkad se pojavi negativan sud, ali u većini slučajeva se radi o odavanju priznanja. Posebno je snažna njegova simpatija u biografskim esejima o piscima čiji se život završio tragično ili su zauzimali ekstremne estetske pozicije, kao što su Marina Cvetajeva, Emil Sioran i Vitold Gobrovič, koji su svi odreda išli dublje u usamljenost i ekscentričnost nego što je Simić bio sklon.

Iako ga intrigira Gombrovičeva provokativna odbrana nezrelosti, on se konačno stavlja na stranu jednoličnijeg Česlava Miloša. Njegov opis izraelskog pesnika Jehude Amihaja („zadivljujuće je koliko je razborit uspevao da ostane do samog kraja, praveći ravnotežu između svoje filozofske turobnosti i žudnje za životom” [2006a: 183]), isto tako bi se mogao primeniti i na samog Simića. Citirajući Brendana Gila da „prvo pravilo života glasi dobro se provesti” (Simić, 2016: 79), svoje majstorstvo u uživanju pokazuje dok sa sladostrašću opisuje kako jede kobasice sa roštilja i čili, sluša džez i šeta kroz ulice velikih gradova. Pitajući se možemo li uopšte imati modernu književnost bez gradova, on ushićeno izjavljuje: „Ako Njujork već nije blaženstvo, ne znam šta jeste” (2016: 80). Ume on da se dotakne i prirode: „Nikad se nisam mogao osloboditi pomisli da je priroda nešto što me polako ubija” (1995: 28). U međuvremenu, on polovinu godine provodi u Nju Hempširu: „[...] pet meseci godišnje imamo sneg i nevrete, te imate izbor: ili da umirete od dosade gledajući televiziju, ili da postanete pisac” (Simić, 2013: 148).

Najsnažniji i najekspresivniji primeri Simićeve proze mogu se naći u tri eseja koja se bave raspadom Jugoslavije. On se bespogovorno suprotstavlja bilo kom utopijskom projektu, uključujući i nacionalizam, koji kolektivni interes stavlja iznad sigurnosti pojedinca. Dok se Slobodan Milošević uspinjao na vlast u Srbiji, Simić je još na početku upozoravao da je to „loša vest”, pa su ga srpski nacionalisti osuđivali kao „izdajicu” (2016: 17). Njegov odgovor je glasio da je „lirski pesnik po definiciji izdajnik svog naroda”. Kako je on to shvatio, „pre ili kasnije, naše pleme uvek zatraži da pristanemo na ubistvo”, što je jedan od razloga zbog kojeg se on strastveno opirao plemenskoj identifikaciji. „Više imam zajedničkog sa ljubiteljima Emili Dickinson ili Djuka Elingtona iz Patagonije ili Kine nego sa mnogim od mojih sunarodnika.” Izvrgavajući ruglu svaku generalizaciju, on iznova insistira da je „stvaran samo pojedinac”. Dok se rasplamsavao građanski rat, otkrio je da su njegovi pozivi na opraštanje i razum dočekani sa potpunim nerazumevanjem i, na kraju, s mržnjom. Pošto živi u Americi, postao je meta širenja glasina:

Naročito mi se svidela insinuacija da mi je CIA platila ogromne svote novca da pišem pesme protiv Srbije, tako da sada lagodno živim u jednom zamku u Nju Hepširu, gde mi mnoštvo tamnoputih sluga ugađa. (2016: 17–18)

Iako je ovakvu situaciju umeo da dočeka sa zajedljivošću, njegova elokvencija na drugim mestima prelazi u bes. Ne postoji bilo kakav nagoveštaj misterije ili „neizrecivog” u ovim političkim esejima; on tačno zna šta želi da kaže:

Sve mi je to postalo jasno dok sam gledao uništavanje Jugoslavije, način na koji oportunisti svih boja tamo doslovno padaju ničice pred nekim opakim nacionalističkim programom. Jugoslovenski identitet je gotovo preko noći srušen, a to su zajednički učinili lokalni nacionalisti i zapadne demokratije. Religija i etnička pripadnost postale su glavne odlike građanstva, i to se u tim krugovima smatralo kao prava stvar. One koji su bili uporni u uverenju da su Jugosloveni, sada su žigosali kao nitkove i beznadežne utopiste, dovoljno beznačajne da se niko ne sažali nad njima. I mnogi na Zapadu su jedva dočekali da ugrabe priliku, pridruže se toj zabavi i postanu etnički eksperti. Pročitani smo bezbrojne članke o racionalnim, demokratskim i civilizovanim Hrvatima i Slovencima, svetovnim muslimanima koji, hvala bogu, još nisu isti kao njihova fanatična sabrača negde drugde, i o primitivnim, varvarskim i vizantijskim Srbima i Crnogorcima. [...] Svako ko, poput mene, redovno čita štampu zaraćenih strana u bivšoj Jugoslaviji, misli drugačije. Vrhunska budalaština svakog nacionalizma je to što on sebe smatra jedinstvenim, a zapravo je samo loša kopija svakog nacionalizma. Njima nije poznato da su im zavaravanja i paranoje identični. To naročito slepilo je glavna karakteristika istinskog nacionaliste. I u Srbiji, i u Hrvatskoj, čak i Sloveniji, intelektualci su spremni da papagajski ponavljaju najgluplje neofašističke imbecilnosti, verujući da iznose najuzvišenija osećanja. Licemeri koji nikad nisu izrekli ni reč žaljenja zbog zla koje je počinila njihova strana liju neizmerne suze zbog stvarnih i izmišljenih nepravdi kroz vekove. Čudi me samo što se mnogima na Zapadu sviđa ta selektivna praksa morala i mačizma. (2016: 46)

Fino kontrolisanim sarkazmom, Simić prikazuje prednosti dvostruke perspektive jednog imigranta: ona mu omogućava da vidi kako je njegov ujak Boris „posedovao britkost uma kakvu sam često sretao kod Srba. Jednog trenutka bio je intelektualno briljantan, a već sledećeg neverovatno glup” (Simić, 2021: 14). Simić je možda na kraju stroži prema Srbima, iako priznaje da je bilo kriminalaca na svim stranama, ali on objašnjava da „svako ima moralnu obavezu da se najpre obračuna sa zločincima u vlastitoj porodici” (2021: 18).

Svoj iskustvom spoznat, opor, nimalo američki nazor Simić sažima u rečenici: „Nevini ispaštaju a pravda je retko dostižna – to je priča o istoriji u orahovoj ljusci” (2021: 76). Znajući to, on nastavlja da traži širi prostor za lično iskustvo. Bez nekakvih zajedničkih verovanja, teologije, mitologije – ili čega god – kako čovek da shvati šta to sve znači? Čini se da onda jedino preostaje da svako od nas počne iz početka i konstruiše vlastitu kosmologiju dok noću leži u krevetu. Sa sedamdeset i sedam godina, on je i dalje na početku i piše u krevetu, svom omiljenom mestu, s leptiricom pored sebe, pošto druga opcija, kako on to vidi, ne postoji.

IZVORI:

- Simić, Č. (1995). *Nezaposleni vidovnjak: eseji i sećanja*. (V. Roganović, prev.). Vršac: KOV.
- Simić, Č. (1999). *Fabrika siročadi: (eseji i sećanja)*. (V. Roganović i D. Roganović, prev.). Beograd: Paideia.
- Simić, Č. (2006). *Zastrašujući raj: sećanja*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Simić, Č. (2006a). *I đavo je pesnik: eseji*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Otkrovenje.
- Simić, Č. (2013). *Gledaj dugo i netremice*. (I. Pavlović, V. Roganović i D. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.
- Simić, Č. (2016). *Tamo gde počinje zabava*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.
- Simić, Č. (2017). *Ludak*. (M. Bergam Pelikani, prev.). Kraljevo: Narodna biblioteka „Stefan Prvovenčani”.
- Simić, Č. (2021). *Anđeli na žici za veš: izabrani eseji*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag.

(S engleskog preveo Predrag Šaponja)